

GÖRGEY

Görgey emlékiratát 14 éves fejjel olvastam, s azóta vagyok rendületlen híve. Azonnal megismertem benne azt a jellemet, ami számomra annyira vonzó: a kemény önfegyelem, szemérem és borotvaéles kritika mögé zárt, eszményekért lelkesülő romantikust. Aki a rokon természetűeket azonnal s egy életre szólóan magához láncolta, de az értetleneket oly igen taszította, bár azok sem igen tudták magukat hatása alól kivonni. Ezt a képet későbbi olvasmányaim s a belőlük megismert tények egyre jobban megerősítették.

A hadvezérről nem akarok írni, nem kívánom hadműveleteit elemezni. Ez a hadtörténészek dolga, másrészt a Görgey-kérdésnek ez az oldala egyre inkább javára dől el, akárcsak az „árulás” kérdése, amit komoly történész már nem is emleget. De a közvélemény még nem fogadta be Görgeyt, s ha árulónak nem is, de olyan embernek tartja, aki nem érdemes a nemzet rokonszenvére; aki száraz, cinikus és az osztrák katonai szellem megtestesítője. Én tehát csak az embert és magyart akarom néhány vonással fölvilantani az olvasónak, aki, remélem, ennyiből is megérti, hogy történelmünknek egy végzetesen félreértett, félremagyarázott és félreállított alakját kell végre igazságos megvilágításban az őt megillető helyre tenni.

Görgeyt már családi körülményei is eljegyezték a feudális világgal való szembeállásra. Régi nemesi családból származó apja ugyanis, gőgös anyja ellenére, egy művelt (sőt szabadkőműves) lőcsei polgárcsalád lányát vette feleségül. Nagyanya és vele tartó rokonai gyűlölködése elől szülei az Alföldön akartak birtokot szerezni, de anyja hozománya apjának egy barátja – egy báró – kezén „elveszett”. A család nyomasztó anyagi helyzete miatt a 14 éves Artúr kénytelen volt elfogadni a számára fenntartott ösztöndíjas helyet a tullni utásziskolában. Így lett kényszerűségből katona.

Egész katonapályája nélkülözés, sőt keserves koplalás és ennek következtében gyakori megaláztatás közt telt el, s csak táplálta benne a dacos szembefordulást a társadalmi igazságtalanságokkal. Már 19 évesen arról ír levelében, hogy ezredese, Lichnovsky gróf nemtetszését nyilvánította, mert a fiú állandóan a kincstári egyenruhában jár még séta közben is, hogy kímélje hadapródi ruháját. Jóindulatú századosát kérte közvetítésre, aki meg is engedi, hogy továbbra is járjon úgy, de végül azzal kénytelen segíteni a fiún, hogy új öltözetet szabad rá hivatalos költségen.

A gyalogezredtől ezután átkerül a nemesi testőrséghez. Itt gazdag társai közt pusztán a rendkívül csekély fizetésből él, sőt ebből még apjának is félretesz valamit. Ez természetesen csak a legszigorúbb koplalás mellett volt lehetséges. Aminek véget vet egy májgyulladás. Előjárói 120 forinttal segítik, hogy Karlsbadban gyógykezeltesse magát, de közben az egyik megjegyzi: „No, ha ez tovább így megy, akkor ön drága gárdista lesz!” „Rátok gondoltam – írja erről szóló beszámolójában családjának –, akiket szeretek, és arra, hogy egy meggondolatlan cselekedettel mennyire megszomorítnálak; ez mentette meg azt az embert a legirgalmatlanabb persiflage-tól, melyben ökelme valaha részesült volna. Úgy tettem, mintha szavait meg sem hallottam volna, köszöntem, és odább vánszorogtam. Ha csak egy szemernyi becsületérzés lakik benne: megeléghelhetette ezt a feleletet is.”

Tanáraitól sincs külön véleménye. „Tanáraink kevés kivétellel, tulajdon tantárgyukhoz alig értenek többet, mint csacsi a tilinkóhoz. Elképzelheted, mily erős munka lehet valamely tantárgyat ... annyira magamévá tenni, hogy azt minden szempontból, az öntelt tanári tudatlanság és oktalanság szempontjából is felfogni és fejtegetni bírjam anélkül, hogy tanáromat kompromittáljam. Mert hát ez utóbbi tekintet tulajdonképpen a fő feladat, mikor mint főhadnagy óhajtok innen kikerülni... Ezért jelszavam jövőre is: tanulni magamnak, vizsgázni a tanáromnak.”

A nemesi testőrség tagjai maguk választhatták meg, melyik fegyvernemhez és ezredhez akarnak kerülni. S itt most hosszú levelezgetés és tervezgetés kezdődik, hogy honnan kerítsen pénzt a huszártiszti felszerelés (ló és ruha) költségeinek előteremtésére. Mert ő a Nádor-huszárezredet választotta, amelynek főszerelése 150 Ft-tal olcsóbb a többinél, de mégis huszárezred. S ekkor egyszerre vége az addigi beletörődésnek a változtathatatlan anyagi körülményekbe. Miért? „Mert nincs szomorúbb valami ezen a gyönyörű világon a subalternus *gyalogsági* tisztnél. Határozott hajlamom a lovagláshoz és mondhatom, nem csekély képzettségem benne, még inkább hajlamom, vágyódásom oly állásra, amelyben közvetlen akadályozatlan tevékenységet fejthetek ki, amint ez a subalternus tisztre nézve a lovasságnál a szó teljes értelmében lehetséges...” Tehát csakis a huszároknál akar szolgálni, mert „a szolgálat is a vérteseknél szörnyűmód unalmas. A cseh, morva és stájer népek jelleme teszi ilyen unalmassá, mi engem már itt a Liechtenstein-cheveaulégers-ek cseh ezredével való egyszerű gyakorlatok alkalmával is undorral töltött el.” S minthogy reménye támadt, hogy távoli jövőben visszanyerhető örökségét egy rokona előlegezi, „attól a perctől fogva erősen állt határozatom: huszár leszek! mert csak hazámfiainak közt akartam szolgálni.”

Ezért teljes erővel beleveti magát a magyar nyelv újra megtanulásába. Jósikát olvas, később Kölcseyt, Vörösmartyt idéz, s „legyőztem az álszégyent, és pajtásaimmal alig is beszélek már egyáltalán németül...”

Tárt karokkal persze a Nádor-huszároknál sem várták. A nemesi testőrségtől mindjárt főhadnagyként került át a huszárokhöz, amit az ezrednek 16 hadnagya sérelmesnek talált, és megüzente neki, hogy mindegyikükkel meg kell verekednie. Ez végül elmaradt, mert Görgey egyénisége lefegyverezte a sértődött bajtársakat, de a próbából azért kijutott neki. Egyelőre azonban így ír öccsének (1842-ben!): „Lásd, a katonának, kivált a magyarnak, kinél oly gyakran a letett eskü a hazaszeretettel összeütközésbe jönni látszik – a császárt szolgáló magyar embernek van legtöbbször alkalma az igazságosság aranymérlegére szegezni szigorúan megfigyelő tekintetét ... Különösnek tetszhetik előtted ez utóhang a bajor határszélről – különösen tőlem, ki úgyszólván hazátlan álllok a világban. Hazátlan? nem! »Tűzhely nélkül« – akartam mondani. Hazám ott virul keleten, nekem is csakúgy hazám, mint neked. Vagy ha nem így volna, mi biztosíthatná részemre a megelégedést jelen helyzetemben, hol a *legeszeveszettebb föllebbvalónak* szkatúrái minden önbecsérző férfit örökre eltompítani képesek lennének – ha az a felemelő gondolat nem vigasztalna: azok nekem hazám fiai, akikkel együtt élek, kikért fáradok, kiknek existenciáján legalább napokra vagy órákra javítani bírok. Önkételesen utána lopódom a honi bánatos hangoknak, mikor a szegény huszár énekkel csilapítja éhét-szomját, és dalolva altatja el magamagát...”

A fellebbvaló – Vernier báró százados, „nem hazánk fia” – legközelebb gondoskodott, hogy a pohár beteljék. Századának gyakorlata alatt „vérig sértő ismételt szidások után” rákiált a kivont karddal sorban álló Görgeyre: „Herr Oberlieutenant Görgey, herkommen!” (Görgey főhadnagy úr, hozzám!) Ő megeresztett zablával nekiront Verniernek, hogy az elsápadva kénytelen félreugratni, s a fülébe súgja: „Még egy szó, s levágom önt a lóról!” A gyakorlatnak vége, Görgey nyolc nap áristomot kap ezredesétől, aki utána kioktatja egy történettel: „Mikor apja megtudta, hogy katona akar lenni, pipáját tartotta elébe: ha ez a pipa parancsolna neked, méghozzá valami ostobaságot, és nem akarod megfogadni, akkor ne légy katona.” Azután elküldi Vernierhez, aki avval fogadta: „Aber mein lieber Görgey, wie konnten Sie mich so missverstehen?” (De kedves Görgey, hogy érthetett engem ennyire félre?)

Ezek a tapasztalatok fokozatosan megérlelik benne a sosem kedvelt pályáról való távozás gondolatát. Már 1843. december 16-án ilyeneket ír öccsének: „...Ekkor jött közbe az a válságos pillanat, ahol atyánknak gazdálkodási rendszere következményei miatt a haja kezdett ég felé meredni ... Akarsz-e katona lenni? – kérdé tőlem egy nap ex abrupto. Én pedig nagyon megértettem így: »Katonává kell lenned«. Reszketve adtam meg magamat sorsomnak. – Mai pályámat – katonának lenni béke idején – akkor azért utáltam, mivel nem ismertem; ma azért utálok, mert ismerem...» Egy szabadság megtagadása, majd késői megadása ezredese közbenjárása után ilyen szavakra fakasztja: „A mennykő üssön belé, valahány kakadubio és olyan hatalmár van a világon, akitől egy indokolt szerény kérelem teljesítését nem lehet másképpen kieszközölni, mint egy aristocrata szószóló közbenjárásával! ... holnap délben már Gidánál lehetnék, ha ebben az aranygalléros cethalban több volna az emberből és kevesebb a lóból!...”

A lázadás és a magyarsághoz való tartozás érzése párhuzamosan fut leveleiben. „Egyetmást azonban meg kell hogy szerezzek, így például a Pesti Hírlapot. De miután ez el van tiltva: most, hogy Bécsben leszek, folyamodnom kellend az engedelemért a Justitz-Hofstelléhez! Nos, nem örülsz-e, mikor ilyet hallasz, te kedves exaltált hazafi? – Mikor még kisfiú voltam, anyám minden könyvet elszedett előlem, mely nem volt kisfiúnak való olvasmány. Ha én az ausztriai kormányt anyámmal akarnám összehasonlítani: az üdvözültnek az égben el kellene pirulni a sértés miatt! Anyám helyes meggyőződésből cselekedett így és következetesen. De hol a következetesség kormányunk eljárásában? El van-e tiltva Magyarországon a Pesti Hírlap? tilos-e a magyaroknak? Nem a! De hát akkor az a magyar ember, kinek szerencsétlensége, hogy viszonyai őt Ausztriában, Csehországban stb. élni kényszerítik, miért ne örülhessen a betűknek, melyek nemzetének szép előrehaladását, nemes tökéletesedését, magasztos törekvéseit hirdetik? Csak ezért-e, mivel ezeket a Pesti Hírlap hozza? mégpedig azért, mert valamennyi hírlapok közül a Pesti Hírlapban találni a legtöbb igazat és tartalmasat. Oh, királyok, ti testvértagadók, kényurak a népnek! És ministerek, ti királyok zsarnokai! Mikor nől meg a fületek elég nagyra, befogadni az udvaroncok hízelgésein fölül még egy szemernyi igazságot is csenevész agyatok és szívetek számára...” (1843. II. 26.)

S míg az idő magányos vágtazásokban telik a környező földeken, otthon pedig „ábrándozásban” (saját szavai szerint), egyre érik az elhatározás otthagyni a katonaeletet. 1843. július 1-jén írja: „Oh volna csak bármily szerény tulajdon tűzhelyem: most már semmi sem marasztana ezen a marionettepályán! Hiszen eddig is csak a drága Öregnek kedvéért tartottam ki rajta...” (Meghalt apjára céloz.) Jól látja, hogy ez a pálya mindig együtt jár feletteseivel való szembenállással egészen fel az uralkodóig. „...egykor elég dőre voltam – írja 1843. VI. 30-án – hinni, hogy vagyok *valami*, mivel 30 pengő forint havidíjért egy embernek, ki büszke lehetne rá, ha annyira is ember volna, mint én, azt esküdtem, hogy neki és érdekeinek feláldozom életemet, sőt ennél többet: szabad akaratomat...” Fokozza elkeseredését, hogy Prágába került Windischgrätz herceg környezetébe, aki megkívánta az elegáns öltözködést és annak megfelelő életet, amire már 80 pengő adóssága lett, amit aztán megint koplalással kellett egyensúlyban tartani. „Egynémely úrfi hihetőleg gyomorgörcsöt kapna, ha az én étkezésemmel be kellene érnie. Első fogás: komiszkenyér; második fogás: komiszkenyér; harmadik fogás is komiszkenyér és azután hegyibe pompásznak még egy kis darab komiszkenyér ... Egykét benső barátom be van a titkomba avatva, és cinikusnak mondanak.”

Új főnökéről is hamar kialakul lesújtó véleménye: „Windischgrätz herceg azok közül való, kik azt tartják, hogy az ember lábafeje csupán a tyúkszemnyesegetésre való, s

az osztrák seregeknek Csehországban fekvő része csupán arra való, hogy ő önmagát legalábbis Wallensteinnek képzelhesse, ha nem többnek.”

Mindez csak fokozta a honvágyat és a szabadulás követelését. „Lenne csak akár a fele mostani elég szerény jövedelemnek részemre állandóan biztosítva: mily örömet mondanék istenhozódot a császári szolgálatnak, és mennék oda, hová barátság, kötelesség szólítanak, s ahová csakhamar a szerelem is követni fogna.” (1843. VIII. 20.) De fokozták az egyre torlódó események is. Prágai tartózkodása valamelyik évében – tehát mindenképp 1843-ban vagy utána – egy prágai munkászendülés alkalmával a Nádorhuszároknak kellett a rendet helyreállítani. Mérki Piller főhadnagy humánusan csak lófároltatással érte el a célt. De utána az ezred magyar tisztjei közt nagy forrongás és vita keletkezett. Ugyanis akkoriban szó volt róla, hogy az ezred Magyarországra kerül; a tisztek pedig már nagy figyelemmel kísérték az otthoni politikai élet fejlődését. Fölmerült a kérdés: ha a reformifjúság esetleg tüntetést robbant ki, s nekik kell hasonlóképp azt leverni, mit tegyenek. Két vélemény állt szemben egymással. Az egyik szerint: „A császárnak esküdtem, ha parancsolják, be kell vágnom.” Mások erre kérdezték: „És ha apád, öcséd ott van a tömegben, és ha a mozgalom igazságos, mert az ország jogát követeli?” Ismét mások kijelentették: „Ők magyar emberbe be nem vágnak.” Ekkor fordultak az addig hallgató Görgeyhez, mi az ő véleménye. Az egyszerű volt: adott esetben kilépne a császári hadseregből, s akkor aztán „hazám szabad polgára lennék, semmi más”. Jellemző, hogy erre még a következő kérdés is fölmerült: nem gondol-e az ilyenkor kötelező aláírásra, hogy soha az ausztriai császár hadai ellen nem fog harcolni? Mire Görgey válasza ismét egyszerű volt: tudja, hogy kénytelen egy ilyen aláírásra, de éppen ebben a kénytelenségben van az ilyen reversális erkölcsi érvénytelensége. Erről az esetről levél nincs ugyan, de két Nádor-huszártiszt, Ivánka Imre és Kökényesi Szaniszló mondta el Görgey Istvánnak.

A hazai eseményekről öccsének így ír: „Éppen annak látványa, milyen fáradtságosan küzdenek a jó, igazságos, az igazi hazafiak a rang-, pénz- és hatalomsóvár aristokraták s az ősi butaságban megmaradni akaró bocskoros nemesség ellen ... mindenkire nézve, aki hazája javát kívánja, és kinek esze, szíve helyén van, a leghathatósabb sarkantyú kell hogy legyen szakadatlanul előretörni az óhajtott cél felé!”

Onnan a vonzást, innen, a katonaság részéről egyre inkább a taszítást érezte. Pedig közben ezredsegédtsízt lett, vagy éppen azért. Mert például az ezredsegédtsíztnek hagyományosan járó étkezést ezredese asztalánál visszautasítja, mert fülébe jutott annak néhány megjegyzése erre vonatkozóan. Tehát továbbra is „egy évig mindennap kenyér és tej”. És mégis kölcsönt kell kérnie, mert „Alkuban voltam egy felfuvalkodott és amellet piszkos aristocratával néhány bútor darab és nyeregszerszám iránt 80 ft pengő értékben. Ezt közös megegyezés szerint havi részletekben kellett volna kifizetnem. Kötés után ez utóbbi feltételt ő megbánni látszott. Minthogy ökelme föllebvalóm: meg nem állhattam, hogy egy jó barátomtól kapott készpénzzel azonnal ki ne fizessem néhány válogatott gorombaság kíséretében, melyeket a pénzzel együtt zsebre dugott. Szép ez is! Nincsen szebb dolog a nemességnél, kivált ha egy grófnak ereiben csörgedez...”

Mindez meghozza a régen érlelődő döntést. 1845. május 18-án bejelenti Gida bátyjának elhatározását. „És most egy életkérdést! Hímezés nélkül nevén nevezem a gyermekeket: én legkésőbb augusztus havában katonatiszti rangom megtartása nélkül quietálni szándékozom és más kenyérkereset után nézni. Indító okaim: mostani pályám elleni mély ellenszenvem, mely ezred-segédtsízi szolgálattételem rövid ideje alatt – ahol első kézből kapom minden piszok bűzét az orromba... – elképzelhetetlen fokra hágott. Ez az indok azonban hijába ösztökélne, ha ennél erősebb más okok nem

járulnának hozzá, úgymint: egy ellenállhatatlan vágy Magyarország, hazám felé, melytől mostani állásomban örökre távol kellene élnem, minthogy ezredünket a magyarok iránti erős rokonszenvvel vádolják...” A folytatásból még hadd idézzünk egy mondatot. „...azalatt, míg más kenyér után járok, valamely ideiglenes alkalmazást nem fognék visszautasítani, az igaz. De minden császárit visszautasítok.” És 1845. július 31-én elbocsátják a hadseregből.

Egy barátja tanácsára Redtenbacherhoz, a kémia professzorához kerül a prágai egyetemre, aki évi 300 korona ösztöndíjat szerez neki, s két és fél évi tanulás után kinevezeti segédtanárrá. Majd a lebergi egyetemre kap kinevezést egyetemi asszisztenssé, de ezt már nem foglalja el. Közben kitör a bécsi forradalom, s hazasiét Magyarországra, ahol nagynénje birtokának rendbe szedését és vezetését vállalja. Visszatér tehát „azok közé, kik úgy éreznek, mint én... Magyarországon legalább az ifjúság még szabadon gondolkodik”, és „legalább egy becsületes ellenzéki tevékeny taggal több lesz a vármegyében...”

S ha már itthon van, alkalmat talál arra, hogy öccsével Pozsonyban meghallgassa az országgyűlést, Pesten fölkeresse Eötvös kultuszminisztert, akitől egy esetleges kémiai tanszék elnyerését kéri. Öccsével, aki maga is verselgetett, s beletartozott Petőfi „Rüppök társaságába”, meghallgatja Petőfit, Vasvárit, „kik majd megvédik” a vívmányokat, amelyekről neki az a véleménye, hogy „nem lehet őket ingyen kapni, azoknak nagy ára, vérdíja szokott lenni, s azt meg kell adnunk, ha előre nem, hát utólag”. Görgeynek vonzalma a márciusi ifjak és a költő iránt később is megnyilatkozott: amikor Klapka elfogatta Petőfit (lásd: *Egy goromba tábornokhoz*), Görgey azonnali közbelépésére engedte szabadon.

S mikor a „vívmányok” megvédésére végül is nemzeti sereget kellett szervezni, 1848. június elején jelentkezik honvédtisztnek, s századosi rangban megkezdí működését a forradalmi hadseregben. Jellemző első megnyilatkozása. „Egy kvietált huszár főhadnagy” aláírással cikke jelent meg, hogy a honvédtiszti atillák arany- és ezüstsinóros előírását meg kell változtatni, nehogy a vagyontalan leendő főtisztek adósságcsinálással kezdjék pályájukat. A cikknek meg is lett a megfelelő hatása. S még egy, már nem is csak órá jellemző adat: a győri honvédszászlóaljban ő tud legjobban magyarul a jelen levő tisztek közül, azért rábízzák a zászlóalj jegyzői teendőit.

Ezután kerül a Csepel-szigetre a népfölkelés vezetésére, ahol alkalmat nyílik mind romantikus, mind elszánt forradalmi szellemét kimutatni. Az elsőre vall, ahogy Kosuthnak ír: „... Csak erélyt, csak most erőmegfeszítést! Mert a nép – könnyezve írom –, a nép velünk tart.” A másikat pedig ország-világ előtt tanúsította: Zichy Ödön gróf kivégeztetése volt ez szabályos haditörvényszéki ítélet alapján. Zichy Jellasicstól vitt levelet és üzenetet Roth és Philippovich tábornokoknak.

A kivégzett Ödönnel együtt fogták el unokaöccsét, Zichy Pált is, akit ártatlannak találtak és elengedtek. Be is lépett a honvédségbe, s mikor Görgey fővezér lett, kérte, hogy személye mellé osszák be szolgálatra. Görgey rögtön felfogta, hogy a gróf látni akarja az ítélezőt, milyen az egyéb helyzetekben, s hamarosan alkalmat adott neki egy nemére az „amerikai párbajnak”. Ellenséges támadást jeleztek, s ő kíséretével odalovagolt. A legénység fedett állásban várt, ő pedig kiállt kíséretével a Morva folyó hídjára. Zichy Pál szorosan mellette. Az ellenség tüzésége nagy tüzet nyit a feltűnő csoportra. A mellettük levő vámházról hullanak a cserepek, vezérkari főnöke alól is kilövik arab csődörét. Ekkor Zichy kéri tábornokát, ne tegye ki magát ennyire a veszélynek; mire ő keményen szeme közé nézve így szól: „No, ha ön úgy vélekedik, gróf, hát menjünk

innen. Eleget láttam.” Ettől kezdve Zichy Pál Görgey leghűségesebb híve volt – egészen Pestig, ahol ő is végleg megvált a forradalom ügyétől.

De ugorjunk is mindjárt odáig, a nyilvánvaló forradalmi tettől, Zichy Ödön kivégzésétől a váci proklamációig, a forradalom látszólagos „megtagadásáig”. Illetve egy jelenetig, ami azt megelőzte.

A hosszú visszavonulás, a kormánytól kapott, egymásnak ellentmondó parancsok és a döntő csata elmaradása után Pestre vonult át a hadsereg. Az Angol Királyné szálloda előtt állt a Vilmos-huszárezred négy százada. A kávéházból kilép az ezred csaknem teljes tisztikara – kard nélkül. S ott fel s alá sétálva hangosan társalognak, hogy a kormány itt hagyta a fővárost, s ők nem hajlandók tovább bizonytalan célokra fölhasználni magukat, s ehhez hasonló politizálással láthatólag a legénységre akartak hatni. Négy tiszt volt csak a csöndben álló legénység közt, rangidős köztük egy alszázados, Mezey Károly. Ez egy ideig hallgatja a tiszteket, azután vigyáztt vezényel a legénységnek, bejelenti, hogy mint rangidős átveszi az ezred vezényletét, s ha az urak azonnal nem távoznak, elfogatja őket. Azok erre bementek a kávéházba, ő pedig egy főhadnagyot küld be Görgeyhez jelentéssel. Az megerősíti Mezeyt az ideiglenes ezredparancsnokságban, és elindítja a csapatot Vácra. A leköszönt tiszteket pedig magához hívhatja. De előbb bejött Zichy Pál és Lipót, aki nem vett részt a tüntetésben, de szintén távozni akart. Kapacitálták Görgeyt is az ügy elhagyására, majd amikor látták hajthatatlanságát, felajánlották neki későbbre – a szerintük biztos bukás idejére – segítségüket, és mentek. Ezután jött a tisztikar további része. Görgey emlékeztette őket, hogy már Pozsonyban megmondta mindenkinek, távozzék, ha nem ért egyet a forradalommal; de aki marad, attól elvárja a végsőkig való kitartást. Ő mégsem tartja vissza őket, de aki másokat is elpártolásra akarna bírni, azt föbe löveti. Az urak szégyenkezve bár, de elmentek. Pedig odáig vitézül harcoltak, s Görgey sajnálta is távozásukat.

Ehhez hasonló jelenetek és számos tiszt elpártolása, más ezredeknél is előfordult. Erre kellett kiadni az úgynevezett váci proklamációt. Nem Görgey véleményét tartalmazta, nem is az ő marasztalására kellett; egy sereg más tiszt megtartására volt szükség, akik nélkül nem volt harcképes a hadsereg.

Következett a téli visszavonulás a Felvidéken. Csak két pillanatképet erről. Egy elmentámadást maga vezet, de a friss újoncok megfutamodnak, s ő ott marad egyedül a támadó vadászokkal szemben. Elkeseredetten menekülni sem akar, hanem az elhagyott ágyúhoz lép, hogy rásüsse a közeledőkre. De nem talál kanócot. Mégis futnia kell a vadászok állandó lövöldözése közben. Ám a nagy meredeken minden lépéssel a célvonal alá süllyed, így csak csákóját lövik keresztül. „Mért nem egy hüvelykkel lejjebb” – kesereg. Végre egy huszár jön vissza érte, s karjánál fogva kivágtat az elkeseredett fővezérrel a lőtávolból.

A másik szintén huszárral kapcsolatos. Egy alkalommal tiszt környezetére várva gyalog állt az úton, tábori öltözetében, amelyben járt mindig a győri csatáig. Egy huszár közkatonának nézte, s kezébe nyomta lova kantárát, hogy tartsa, míg visszajön. Akkor azonban már körülötte voltak tisztjei, akik tábornok úrnak szólították. A huszár megrémülve kért bocsánatot, mire Görgey firintot nyomott a markába azzal: „Légy csak mindig büszke!” Ezt már az egykori huszártiszt mondatta a fővezérrel.

Mednyánszky Cézár, a fel-dunai hadsereg tábori lelkésze, így ír erről a téli, hegyi „halálmenetről”: „Az egyik éccakán hóval takart földön aludtunk, a másikon bálteremben vigadtunk. Napközben tűzben voltunk, este ünnepségre mentünk. E folytonos ellentétnek serkentő varázsa volt reánk, fiatal rajongókra ... A fiatal Görgey körül fiatalok voltunk mind, csupa tűz és láng. Készek arra, hogy szembeszálljunk a halállal, de arra

is, hogy vigadjunk, mulassunk. Ha holnap meg kell halnunk, hadd legyünk vígan még ma ... A tiszt urak jókedve után hadd higgye a legénység, hogy hadihelyzetünk nem aggasztó”.

A seregek egyesülése és Dembinszky szerencsétlen fővezéri közjátéka után, mikor a teljes tisztikar s különösen Klapka felzúdulására Görgey teljességgel magára vállalta a Dembinszky elleni „lázadást”, Kossuth Szemerét azzal küldte a sereghez, s később maga is azzal ment le személyesen, hogy Görgeyt főbe kell lövetni. A helyzet megismerése után ugyan mindez elmaradt, de Görgey egyelőre még nem kapta meg azt a megbízást, amit az egész sereg bizalma neki szánt, csak az akkor ott együtt levő seregrészek fölötti „ideiglenes fővezérséget”. Mégis ez után a személyes találkozás és kimagyarázkodás után így ír Damjanichnak 1849. III. 10-én: „...Maradjon jelszavunk a haza megmentése! ...Az országgyűlés gyanakszik a hadseregre. A hadügyminiszter szoborképe a multnak, képtelen helyesen fogni föl a jelent, avagy csak hinni is benne. Vetter, a mi főparancsnokunk, válságos percekben két ízben is el nem vállalta a fővezényletet. Egyedül Kossuth hisz a forradalomban, a hadseregben s önnön magában. Egy antik tisztja jellem – kár, hogy nem katoná! ...Ezért egyre van szükségünk – és ez: egyetértés egymás közt és az elnökkel!...”

A következő megpróbáltatást az április 14-i trónfosztás hozta. Előzőleg Kossuth tájékozódni kívánt a hadsereg véleményéről, ami Görgey szerint elutasító volt nemcsak későbbi emlékirata szerint, hanem egykorú írásai és a kortársak vallomása alapján is. De ő csak azért volt ellene, mert tudta, hogy ez a tisztikar nagy részét az ügy ellen fordítja. A vezető állású tisztok nagy része ellene volt, s voltak, akik utána el is hagyták a hadsereget, mint Gáspár, a VII. hadtest parancsnoka. Amit Görgey maga vallott, az világosan kifejeződik abban a memorandumban, amit a trónfosztásról kívánt a kormányhoz intézni, de a komárom–ácsi csata kezdetét jelző ágyúdörgés félbeszakította fogalmazását. Minthogy ezt a memorandumot már csak a száműzetés idején írt és megjelent könyvében adta közre – tehát a császár foglyaként –, csakis az igazságnak felelhet meg az, amit a trónfosztás *mellett a maga nevében* írt. Mindenekelőtt az, hogy „a nevezett dinasztia” trónfosztása „nemzeti érzéseimmel egyezett” ... (Szerintem nemcsak avval, hanem politikai nézeteivel is.) De a továbbiak is, például: „...Hiába mondtam, hogy ha nálamnál mélyebben gondolkodni tudó politikusok Magyarországnak jövődöbéli boldogságát csak a függetlenség, sőt a Habsburg-Lotharingiai-háztól való tökéletes elszakadás terén látták felvirágozandónak: ez elszakadásnak nem szabad erőltetettnek, elhamarkodottnak, hanem magokból az eseményekből önként folyónak, tehát mintegy kénytelennek kell lennie; – egyszóval hogy »egy nyert csatánk a legjobb függetlenségi nyilatkozat«, és hogy azt a nemzet nevében szóval is kimondani már csak akkor tanácsos, ha Magyarország egész területén nem lesz többé ellenség ... Hiába figyelmeztettem a mostani kormányzót, midőn az általa tervezett függetlenségi nyilatkozat indítványozása iránt véleményemet kérdezte – miképp a hadsereg még mindig igen számos oly elemeket számlál soraiban, kiket csak az alkotmányra letett eskü tart együvé...”

S hogy ez nem utólagos érvelés, bizonyítja Ludvig kormánybiztos jelentése, melyben ezeket is olvassuk: „...E közlés hallatára némelyek a hadsereg szavazatát s közbeszólási jogát fennen hangoztatták, némelyek a határozatot elhamarkodásnak bérmálták, a hadsereg elpártolását jósolgatták. Örömet a decheance nyilvánítása felett senki sem nyilvánított. Én kétségbeestem. Volt olyan is, ki Görgeyt azon proklamációra emlékezteté, melyet a hadsereg megnyugtatására éppen a vidéken átvonulásakor kibocsátott. Ő maga is e hangulatra megzavarodott, míg a dolognak tréfás oldalát felkeres-

te azt mondván: mily mulató lesz majd a feketesárga tiszt urakat látni nevetséges képekkel a hírre megjelenni sat.”

De az egykori „Feldunai hadsereg” – most VII. hadtest – tisztjei tovább is mentek. Április 18-án egy nyilatkozatot adtak át Görgeynek, előző napi tanácskozásuk eredményeképp, melyben azt kívánták tőle, hogy egy kisebb megbízható csapatot küldjön Debrecenbe, és kergesse el a kormányt, azután csapatai élén kezdjen béketárgyalásokat az osztrák kormányval.

Görgey ezt természetesen nem tette, igaz, azt sem, hogy az aláírókat megbüntette volna, vagy eltávolította volna a seregből – amelynek szüksége volt képzett tisztekre. De igyekezett lecsillapítani a forrongást, s végül abban a nyilatkozatban adott végleges választ minderre, amit Komáromban adott ki a hadseregnek április 29-én.

„Bajtársaim! Még alig egy hónap előtt a Tisza mögött álltunk – kétes pillanatokot vetve még kétesb jövőnkre.

Ki hitte volna akkor, hogy egy hónap múlva már túl leszünk a Dunán s szép hazánk nagyobb része fölmentve egy esküszegő, rút dynastiának rabigája alól.

Legbátrabbjaink se mertek volna annyit biztosan remélni.

De a hazaszeretet szent ihlete áthatott benneteket, s az ellenség milliónyi armádiának tekintette bátorságotokat.

Ti győztetek – győztetek hétszer egymás után; és győznetek kell ezentúl is.

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek!

Eldöntő volt minden csata, melyet eddig vívtunk; még eldöntőbb lesz, valamennyit ezentúl vívandunk.

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek!

Tinektek jutott a szerencse, éltetek feláldozásával megadni e szép honnak ősi önállóságát, nemzetiségét, szabadságát, örök fönlétét. Ez legszebb, legszentebb feladatotok.

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek!

Sokan vannak köztünk, kik már kivívottnak hiszik hazánk óhajtott jövődöbét; de ne ámítsátok magatokat; mert ezen harc nem Magyarország és Ausztria közti harc egyedül, – ez európai harc leend: a természet adta legszentebb népjog harca a bitor zsarnokság ellen. – S győzni fog a nép; győznie kell mindenütt.

De ezen győzelemnek ti alig lehettek élvezői, ha bajnokai lenni híven (nem) akartok; és bajnokai csak akkor lehettek, ha mártyrjai lenni ezen legszebb, legdicsebb győzelemnek elhatározott szándéktok.

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek!

S minthogy élő hitem, miszerint köztetek alig van, ki egy gyáva életet jobban szeretne a dicső halálnál, s ki velem egyformán ne érezné, hogy oly nemzetet, melynek fiai hasonlók a szolnoki, hatvani, bicskei, isaszegi, váci, nagysallói és komáromi hősköz, rabbá tenni többé nem lehet: még a legborzasztóbb ágyútűzben is csak azon egy jelszavam marad hozzátok:

Előre, bajtársaim! mindig előre!

Emlékezzetek róla, ha új csatára keltek! Görgei Arthur.”

Ezt mindenki megértette, s a zúgolódók beletörődtek. Mint ahogy Horváth János ezredes kimondta: „Ha megette a húst, hadd vigye most már a csontunkat is az ördög!” De a nagyobb rész lelkesedett. Sőt, mint Görgey István írja: „Egy estve Réfaluban... az én zászlóaljам még a koronás országcímerrel a csákokon oszlott hálásra; már másnap reggel egytől egyig korona nélküli címerrel álltak ki az én zólyomi és túróci tótjaim.”(!)

Az ágyúdörej, amely miatt abbahagyta az előbb említett memorandum írását, Haynau támadását jelezte, amellyel a magyar haderőt be akarta zárni Komárom várába és

megnyitni magának az utat Pest felé. Tehát rákényszerítette azt az utolsó próbát, ami az általa ajánlott és egyedül lehetséges hadászati elképzelés volt az akkori helyzetben: megpróbálni döntően megverni az osztrák hadsereget, amíg az oroszok távol vannak; ezt viszont a Kossuth által megparancsolt délvidéki összevonás miatt föl kellett adnia. Haynau támadása mégis alkalmat adott rá, hogy megkísérelje. S esetleg jóvátegye, amit Buda ostroma és az utána való késlekedés, majd alvezérei ügyetlensége, sőt szabotázsra elrontott Zsigárdnál és Perednél. Ez a „most vagy soha” adja azt a hallatlan feszültséget, ami hajtja, hogy rákényszerítse a seregre akarátát, kezdetben szinte fizikai erejével. Mikor az első támadásra a komáromi őrség harchoz nem szokott csapatai megfutnak a vállra vetett fegyverrel, magabiztosan rohamozó osztrákok elől, és felbomlott tömegben hömpölyögnek vissza a sáncokba, két ágyúból rájuk lövet – bár egy pillanatra úgy látja, hogy öccse is köztük van zászlóaljával; mire a felbomlott tömeg most visszaárad, elsodorja az előbbi támadókat, és messze hátranyomja az ellenség balszárnyát. Ezután a Don Miguelekhez lép, és rohamra indítja. Ez a zászlóalj a peredi csatában rendkívül igénybe volt véve, majd Asbóth parancsnokuk leváltása miatt sok ellenfele is támadt ott Görgeynek. A parancsra egy hang felkiáltott: „Mindig a Don Miguelek!” Görgey „Ki volt az?” kiáltására előlépett egy hadnagy, mire ő kivonta kardját, és rávágott. Ezután a zászlóalj támadásra indult.

Később, hogy a csatarend helyreállt, s csapataink a régi vitézséggel szorongatták a túl-erőben levő ellenséget, a „ráhatás” is más lett. Ilyen parancsok mentek az alvezérekhez: „Kászonyi ezredes úrnak. Önnek lovassága és lovassági tüzérése nyomuljon előre az ácsi erdő déli csücske ellen; mert én az erdőben a gyalogsággal előrenyomulok, és ma hátrálnia kell az ellenségnek, ha azt akarjuk, hogy mentve legyen a haza.” És újból: „Kászonyi ezredes úrnak. Az Ön lovassága és ütegei előre az ácsi erdő déli csücske ellen. Én a gyalogsággal már nagyon előre vagyok. Bátorság! bátorság! Meg kell menteni a hazát!”

S a hang még tovább emelkedik, amikor a centrumban tüzerütegeink, „melyek Görgeynek tulajdonképpen szándékát nem is igen tudták”, hátrálni kezdenek az ellenség túl-erőben levő tüzérése elől. „De csakhamar egy segédtsízt végtől végig vágatott egy kis papírszelettel, mely címezve volt »valamennyi üteparancsnoknak« – emlékezik az egykori vezérkari tiszt –, tartalma pedig ezen néhány szó: »Miért hátrálni? miért nem inkább előre! Hát nincsenek többé férfiak, kik meg tudnak halni a hazáért?« És nem-sokára a császári tüzéréség szerepet cserélt a magyarral.”

És ez még mindig nem a csúcs. Estefelé egész huszárságával áttörést kísérel meg az ellenség közepe ellen. A huszárok rohama azonban az erős oldalozó tüzérésegi tűz hatására megzavarodik. Ekkor áll élére a fővezér a huszárrohamnak, mert – magyarázza emlékiratában – a huszárság igen fogékony az ilyen példaadásra. És csakugyan a roham helyreáll a tüzelés ellenére. Csak azt nem magyarázza meg, amit szintén bevall, hogy az a hév miért fogta el őt, a fővezért annyira, hogy éppen „be akart vágni” az előtte vagy húsz méterre menekülő osztrák tisztbe. Ám ekkor veszi észre, hogy jobb oldalról hatalmas lovas tömegek készülnek oldaltámadásra. Csákóját levéve lengeti a hátul jövő, vezénylő Pöltenbergnek, hogy vegye észre a veszélyt, amikor gránátszilánk hasítja fel koponyáját. Le nem esik a lóról – a híres lovas lábai félájultan is keményen tartják –, de abba kell hagynia a küzdelmet. Még látja, hogy a balszárnyon az ellenség visszavonult, tehát Buda felé az út szabad; amire szükség volt, azt elérte. Elrendeli a csapatok visszatérését állásaikba. Csak az utolsó lehetőség maradt el az átütő győzelemre.

A seb súlyos: agyveleje szabadon van a nyitott seben keresztül. Kínjai olyanok, hogy környezete elveszi keze ügyéből fegyvereit, nehogy megpróbáljon megszabadulni a ki-bírhatatlan szenvedéstől.

Mégis ráveszi tisztjeit, hogy még egyszer megpróbálják a döntő győzelmet, csak most már kétszeres erővel, minthogy közben bevonultak azok a csapatai is, amelyek előbb a Duna másik oldalán álltak. A komáromi várfalról nézte a csatát; nem sok öröme lehetett benne. A kétszer annyi sereg feleannyi erővel küzdött. Néhány alvezér tudatosan vissza is tartotta az erőfeszítést. Nem volt más hátra, fele serege Klapkával Komáromban maradt, másik felével elindult az orosz seregen át egyesülni a többi magyar haderővel a Tisza-Maros vonalán.

Eközben három napra eszméletlenné vált. Ugyanakkor vezérkari főnöke, a hadsereg esze, Bayer ezredes is kidőlt: a reménytelenségben inni kezdett, és nem végezte el feladatát. Ha ilyen körülmények közt testvérei tudtán kívül elviszik valahová, és sorsára hagyják a sereget, még csak nem is lehetett volna elítélni. De nem így tettek. Ármin, aki maga is magas kiképzést kapott a testőrségnél, átvette a vezérkari irodát, István a segédtsízi teendőket, s vezették tovább a visszavonulást. Mert ők tudták, hogy ez testvérük rendíthetetlen akarata. Majd Görgey is magához tért, Bayer is visszatért a munkához, s a sereg, az egy debreceni vereségtől eltekintve, több részgyőzelemmel és az óriási orosz haderőt összevissza kuszálva végigcsinálta azt a második visszavonulást, ami hamarosan szintén bekerült a külföldi katonai akadémiák tananyagába.

Az utolsó hetekben – szabotázs következtében? – felrobbant a szegedi lőporraktár, a honvédelem legfőbb és utolsó tartaléka. Görgeynek ez már a véget jelzi, ahogy mondja is, mikor Bayernak átadja az erről szóló jelentést. Mégis, mikor már Nagyszalontán, Arad felé vonulóban, megjelent nála a Tisza család egy barátja, s megkérdezte tőle, hogy érdemes-e a fiatal Tisza Kálmánnak belépnie a honvédségbe, van-e még ennek értelme, Görgey válasza: „Várjon a fiu néhány napig. Ha egyesülni tudok Dembinszkyvel, akkor jöjjön, mert akkor megverhetem az osztrák sereget, és nincs minden elveszve...”

Az egyesülés nem sikerült, nem Görgey hibájából. A további küzdelem reménytelenné vált. Hacsak nem akarta seregét arra a sorsra juttatni, amire jutott a temesvári csata után a főszereg: teljesen szétbomolva, rabolva, ellenség és lakosság által üldözve hullt el vagy esett fogságba; csak egyes részei voltak még arra alkalmasak, hogy fedezék a kimenekülést az országból.

Különben nem Görgey és nemcsak a hadsereg bízott az oroszokban. Hiszen nem sokkal a fegyverletétel előtt Szemere, a miniszterelnök próbálkozott – nyilván Kossuth-tal egyetértésben –, hogy a magyar koronát felajánlja a cárnak! Amiről Görgey hosszasán igyekezett lebeszélni Szemerét és Andrássy külügyminisztert. Való viszont, hogy az orosz tiszték részéről általános volt a jóindulat a magyarok iránt és az osztrákok megvetése. Nem véletlen, hogy Vécsey, aki még aránylag ép csapataival kimenekülhetett volna az országból, meghallván, hogy „Görgey tárgyal az oroszokkal”, áttörte magát hozzá – így végezte életét Aradon.

A végső haditanácsot, amelynek dönteni kellett a fegyverletételről, Görgey magára hagyta, hogy távollétében hozzanak határozatot. És csak ketten szavaztak ellene mintegy 80 résztvevő közül.

Mikor a szomorú aktus alkalmával Görgey végiglovagolt a hadsorok előtt, a legendás III. hadtest, Damjanich, majd Leiningen katonái elé érve a huszárokból kitört egy utolsó „éljen Görgey!”, mire az acélember egy pillanatra leborult lova nyakára.

Az oroszokba vetett bizalom nem vált be. Ma már tudjuk, hogy a cár valóban közbenjárt a kegyelemért, s mikor megtagadták, föl volt háborodva, majd legalább Görgey számára ragaszkodott hozzá. Még azt is csak akkor engedték meg fogcsikorgatva, amikor avval fenyegetőzött, hogy magával viszi Oroszországba. Görgey viszont csak azt tapasztalta, hogy neki, a „legfőbb bűnösnek” kegyelem, illetve száműzetés jut; akkor

pedig a kisebbeknek ennél csak kevesebb járhat. Mikor aztán megjött október 6-a híre, az ő első gondolata is az öngyilkosság volt. De ott volt fiatal felesége, a Redtenbacheréknél megismert francia nevelőnő és kicsiny gyermekük. Nem hagyhatta magára, ha már saját sorsához kötötte.

A klagenfurti értelmiség hamarosan megismerte, és nagy tisztelettel vette körül. Különböen korábban is kivívta az értelmes és becsületes emberek tiszteletét, akik közélebe kerültek: Csányi például, seregének egykori kormánybiztosa, akit majd mint minisztert végeztetett ki Haynau, atyai barátja lett. Későbbi kormánybiztosát, Ludvigot, akit Kossuth az ő ellenőrzésére küldött, Görgey-barátsága miatt váltották le. (Mindez Kossuthnak nem bizalmát erősítette meg, hanem gyanakvását.) Száműzetésében melléje került Berzenczey László székelyföldi kormánybiztos, aki az emigrációból hazatérve feladta magát, s Klagenfurtba internálták. Ő az emigráció Görgey-ellenes érveivel és gyűlöletével érkezett, s végül elszánt védelmezőjévé vált a négyszemközi viták és együttlétek hatása alatt. Két gyermeke anyanyelvi tudásáért Klagenfurtba kihozat egy kis tápiószelei parasztlányt, aki nagy örömet szerez mindnyájuknak, majd a „gyermekeim jövőjére nézve mérhetetlen fontosságú ügy” elintézéséért hálás szavakat ír öccsének. Boldogan köszöni Arany László mesegyűjteményét is. *A nagyidai cigányok* végét, Csóri vajda „kimenekülését” magára veszi, bár azt Arany Kossuthra értette. Ennek ellenére Arannyal szoros kapcsolatot tart családján keresztül, előfizet Arany összes műveinek hatkötetes kiadására, majd a száműzetésből szabadulván, hamarosan személyesen is fölkeresi.

Gyermekei magyar nevelkedése szempontjából nélkülözhetetlennek tartja az otthoni környezetet. „Gyermekeimnek szülői háza van – *hazájuk nincsen*. Amit nem ismerünk, az nekünk nincs is – írja. – Nekem ugyan lelkem égő sebévé vált, hogy van hazám. És voltak perceim, amikor közel voltam hozzá áldani a viszonyokat, melyek oly könnyűvé tették volna megóvni szegény porontyaimat a haza megismerésétől – legkeserűbb fájdalmaim ezen kelyhétől.

De itt két eset lehet. Vagy sikerül nekünk, szüléknek erényes emberekké nevelni gyermekeinket: és ekkor tökéletlen lenne törekvésünk eredménye, ha meg akarnók vonni gyermekeinktől a legmagasztosabb erények forrását, a hazaszeretetet. Vagy hajótörést szenvedünk szülei kötelességeinek teljesítésében: s akkor – no, akkor legjobb lenne temetkezni.”

Felesége és két gyermeke hosszabb időt töltött Magyarországon István öccsénél, ami magyar nyelvi tudásuk szempontjából nagyon hasznos volt. Mikor visszamentek hozzá, lánya „Papa, papa!” sikoltással üdvözölte. Felesége levele szerint „mindenesetre mindenért kárpótolta őt az a meglepetés, mit neki Berta az első magyar megszólítással szerzett. Szava elállt, mikor a kislány elkezdett neki folyékonyan csevegni; egészen magánkívül volt a boldogságtól. Sohase hittem volna, hogy ennyire meg tudjon neki örülni. Most aztán mind a két gyermekkel csak magyarul beszél.”

Lányát végül sikerült is megfelelő környezetben sérelmek nélkül bevezetni a magyar társadalomba. De fiának ez rettenetes válságokat jelentett. A rimaszombati gimnáziumban diáktársai kegyetlen üldözése az „áruló fiát” lelkileg tönkretette.

Talán nemcsak szakmai elfogultság részéről, ha fontosnak érzem: az érzéketlennek, cinikusnak leírt Görgey a zene iránt is fogékony volt. Hanslick, a híres zenekritikus, aki Klagenfurtban ismerte és nagyra becsülte, írja: „...a Rákóczi-induló autentikus előadási modorát Görgeytől tanultam el. Eljátszatta velem, s én a darabot meglehetősen gyors tempóban és szigorúan ütemre adtam elő a zongorán: Görgey megmutatta nekem, félig énekelve, félig elfütyülve, hogyan húzzák a Rákóczit a cigányok,

rhapsodice, szenvedélyesen változó tempóban és ütemben.” S élete utolsó éveiben Kubelik, a híres hegedűművész kereste föl, néhány darabot játszott neki, s a zene könnyekre fakasztotta.

Hazatérése azonban nemhogy enyhítette, csak fokozta Görgey megaláztatásait. Tüntetések, macskazene fogadta, párnáján az ablakon át behajított hatalmas kődarab várta, Pest megye gyűlésén indítvány hangzott el, hogy tiltsák ki a megye területéről, és ezt javasolják a többi megyének is. Elszigetelve a gyűlölködés tengerében, egy kis lelkes, baráti kör védelmezte, amely az idők folyamán egyre nőtt, de véglegesen sohasem tudta elhallgattatni a tömegekbe beivódott lelkiismeretlen vádat. Kémiai tanszék, nemzete körében végzendő bármilyen értelmes munka, mindez haláláig meg volt tagadva tőle. Gyulaiék elismerése, védelme, a mellette szaporodó megnyilatkozások sem tudták feledtetni, hogy a nemzet kivetette magából, gyűlöli, és egy szűkre szabott létezés – vegetálást – enged csak hazájában.

S mégis: azt, aki életét így tönkretette, aki az árulás vádját rávetette, a viddini levél; szerzőjét is meg tudta a magyar történelem szempontjából helyesen és tárgyilagosan ítélni. Egyszer így intette le barátait, akik szidták előtte Kossuthot: „Ha nincs Kossuth Lajos, akkor én sohasé juthattam volna abba a helyzetbe, hogy egy világhatalom előtt kelljen letennem a fegyveremet. Kossuth Lajos nélkül már 1848 szeptemberében vége lett volna mindennek, és Jellasics a maga pár ezer horvátjával leigázta volna Magyarországot. Minő gyalázat lett volna ez! Mekkora erkölcsi halál, amiből talán sohasé lett volna feltámadás!”

Ezt a jellemet, ezt a magyart, ezt a forradalmárt és ezt a fényes katonai tehetséget taszította el magától a nemzet, kiáltotta ki árulónak, hogy sárba taposhassa! Miért volt szüksége rá? Igaz, elhangzott a vád a nagy menekült részéről, és ott volt a gyanúra alkalmas párhuzam is az Aradon kivégzettek és az életben maradó fővezér között.

De hát elég ez egy egész nemzet meggyőzésére? Hát nem voltak, akik világosan látták, hogy ez a vád tarthatatlan? Ha a nemzet fele el is hitte, nem volt legalább egy másik fele, amely szembeszállt volna a hangulattal? Mért csak egy kis baráti kör fogadta be és védte, mért volt a gyűlölet oly széles körű, olyan általános? Vagy már szinte nemzeti tulajdonságunk, hogy akinek sokkal tartozunk, aki sokat tett a nemzetért, azt mindenáron igyekezünk lerántani a sárba? Vagy „kellott” ez a hit az árulásban? De hiszen ez csak akkor „használható” a nemzetnek, ha elhitte, hogy csak az árulás vett erőt rajta! Hihette ezt józanul akkor egy értelmes nemzet? Pedig úgy látszott, ez a nemzet, legalábbis az a része, amely akarta a forradalmat, komor elszántsággal vállalta az elkerülhetetlen bukást. A belülről látó „kivülálló”, az aradi vértanúvá lett bajor gróf, Leiningen így ír erről: (Görgey) „még 1849. augusztus első napjaiban sem vihette volna keresztül a fegyverletételt. Előbb a sors minden csapásának le kellett reánk sújtani, mielőtt az ilyen gondolatot hangoztatni lehetett volna. Április 14. óta passzív néző voltam, és minden megegyezésre ráálltam volna, de megvallom, hogy az önérdéknek ilyen mellőzése, ámbár a peredi csata után nemigen sokan hittek ügyünk sikerében, nagyon tiszteletreméltó.” Azoknak, akik ilyen elszántan vállalták a szükségszerű bukást egy magasabb eszme érdekében, nekik is szükségük volt az önáltatásra, ők is görcsösen kapaszkodtak az „árulás miatt elbukott ügy” hazugságába? Vagy csak ez volt az egyetlen érzelmi kárpótlás, a gyűlölet kiélése valaki ellen, akit bűnbaknak lehetett odalökni?

Akárhogy van, egy felnőtt nemzetnek tudnia kell tisztán szembenézni a tényekkel, világosan különbséget tenni ábránd és valóság között, mert csak az okok és a szereplők helyes megítélése segít eligazodni az éppen lezáruló múlt és az aktuális jövő problémái közt.

Remélem, 137 év után vagyunk annyira nagykorúak, hogy tárgyilagos szemmel nézzük Görgey személyét is, és ne fogadjuk el azt a képet, amit egy múlt nemzedék hagyott ránk.

Hiszen kortársai még fizikai valóságában is meghamisították az „árulóról” készült képeken. Pedig ismerték ezren és ezren, sőt sokan tudták, hogy készült róla egy dagerrotíp, épp Buda visszavétele idején.

Hatvany Lajos Gyulai Pálnál a századelőn találkozhatott még a közel kilencvenéves aggastyánnal.

„Görgeyt abban az időben László Fülöp festette – emlékezik vissza Hatvany. – Én megkérdeztem, hogy meg van-e elégedve a portréval.

– Jó kép. Különösen a szemek kifejezése jó. Mint valami nagy kérdés az utókorhoz: Mit csináltak velem?”

Görgey Buda visszafoglalása után.
Daguerreotypia.

A NÉPDAL MINT MŰALKOTÁS

A népdal művészi értékéről nagyjaink egyértelműen vallanak. Kodály szerint „... a népi kultúra virága, ... az egyes dal: igen gyakran remekmű. Nemcsak a szegények kincse, a legmagasabbrendűek igényeit is kielégíti. Nem kezdetlegesség, hanem évezredes fejlődésben kiérlelt, leszűrődött művészet”. Hasonló Bartók véleménye: „... az egyes dallamok a legmagasabb művészi tökéletesség példái. Kis arányaikban épp oly tökéletesek, akárcsak a legnagyobb szabású zenei mestermű. Valósággal klasszikus példái annak, miként lehet lehető legkisebb formában, legszerényebb eszközökkel valamilyen zenei gondolatot a maga frissességében, arányosan, egyszóval a lehető legtökéletesebb formában kifejezni”.

Dalainkat szépnek vallja a zenekedvelők széles tábora is, de kérdés, hogy az általános élményen túl vannak-e világos fogalmai ennek a szépségnek mibenlétéről. Tegyük tehát mélyebbé élményünket azzal, hogy az értelem világánál elemeire bontjuk – mint a nagy alkotásokkal is szokás –, mi a titka hatásának, mi szép benne és miért.

Vegyünk példát egészen kis arányokból: négyszer hat hangot, ugyanabban a ritmusban négyszer egymásután.

RUBATO

Re - pülj . ma - dár re - pülj ,
Mé - na - ság - ra re - pülj !
É - des ga - lam bom - nak
Gyen - ge vál - lá - na. Olj !

Szerényebben nem is indulhat: szekundokban lépegetve három hangot jár be odavissza, az ötfokú skála három központi hangját. Ez a tartózkodó kezdet meghagyja a lehetőségét a fokozásnak. Az meg is jelenik a második sorban. Ismétlésként indul, de a harmadik hang után lehajlik, és nagy mozdulatot tesz: kvartot ugrik lefelé, s még onnan is tovább lép; eléri a legmélyebb pontot, ameddig a dal el akar jutni. Egy irányban kirajzolta teljes körvonalát. Tetőfok következik a harmadik sorban. A mélypontról szekszt-ugrással ismét fölnterem a középben, majd kis ingás után – mintha lendületet venne – tercugrással fölemelkedik a legmagasabb csúcsra, s azt előkével és hosszú hanggal is kiemeli. De még innen is tovább ível – a gyors nyolcadok után a két hosszú negyed szinte lebeg a nagy távolságok fölött – s kvint-ívvel leszáll a kiindulópontra. Hatalmasan kitágult a dallam! Egy sorban a legmélyebb pontról a legmagasabbra jutottunk, s újra le a középpontba. Másfél oktávot jártunk be, eddig nem használt nagy hangkapcsolatokat hallottunk, kirajzolódta a dal teljes határai. Lélegzet-elállító volna ez a hatalmas fokozás nagyobb keretek között! Mi következhet azután? Ellenkező irányú végiglépegetése a középső hangoknak és lehanyatlás a záróhangra elhasználatlan formulával, a *do-la* tercel. Eddig mindig két különböző hangot lépett vagy ugrott a dallam a sorvégeken. Ezáltal hangismétlés van, amely kihangsúlyozza a megnyugvást: nem megyünk tovább.